

Ewa Maj

"Zygmunt Balicki (1858–1916) :
działacz i teoretyk polskiego
nacjonalizmu", Aneta Dawidowicz,
Kraków 2006 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 5, 273-276

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ewa Maj

**ANETA DAWIDOWICZ: ZYGMUNT BALICKI
(1858–1916).**

**DZIAŁACZ I TEORETYK POLSKIEGO NACJONALIZMU,
ZAKŁAD WYDAWNICZY „NOMOS”, KRAKÓW 2006, 304 SS.**

Opracowanie monograficzne poświęcone biografii politycznej Zygmunta Balickiego jest cennym wkładem do wiedzy o ideologu, który na przełomie XIX i XX wieku odegrał ważną rolę w procesie formowania nowoczesnej polskiej myśli politycznej. Balicki był postacią niezwykle barwną, niepoddającą się prostym ocenom. Jego droga ideowa wiodła do rozpoznawania nowych zjawisk politycznych i nieustannego poszukiwania własnego miejsca w polityce. W pewnej mierze był dzieckiem epoki, w której pokolenie wchodzące w dorosłe życie po powstaniu styczniowym redefiniowało podstawowe pojęcia polityczne, jak: patriotyzm, solidarność ogólnoludzka, humanitaryzm. „Pokolenie niepokornych” zrywało z tradycyjnie pojmowanymi obowiązkami polskimi, często odchodząc od klasycznej dla polskiej myśli politycznej drogi do niepodległości w postaci koncepcji irredentystycznej.

Balicki był czynnym uczestnikiem procesu kształtowania nowoczesnych polskich ruchów politycznych. Początkowo związał się z ruchem socjalistycznym. Wykazał się wówczas znacznymi umiejętnościami organizacyjnymi oraz zdolnościami kształtowania i propagowania idei socjalistycznych. Obracał się w kręgu wybitnych przywódców i działaczy politycznych przełomu XIX i XX wieku. Wielką rolę w jego ówczesnym życiu odegrała znajomość z Bolesławem Limanowskim i udział wraz z nim w Stowarzyszeniu Socjalistycznym „Lud Polski”. Równie ważne stały się następnie kontakty z Zygmuntem Fortunatem Miłkowskim i z Ligą Polską. Ewolucja poglądów Balickiego odzwierciedlała się w utworzonym przez niego Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, będącym płaszczyzną wymiany rozmaitych poglądów i przedstawiającym młodzieży szkolnej, studentom oraz

młodym robotnikom i rzemieślnikom bogatą ofertę ideową. Brak zdecydowanego wyróżnika ideowego „Zetu” służył realizowaniu zasady różnorodności ideowej przy zachowaniu jednolitości celu, jakim była niepodległa Polska. Natomiast krystalizacja poglądów Balickiego sprzyjała poparciu planu Romana Dmowskiego przekształcenia Ligi Polskiej w Ligę Narodową i budowania szerokiej formacji politycznej w postaci Narodowej Demokracji. Balicki wraz z Dmowskim współtworzyli program polskiego nacjonalizmu.

Opracowanie *Zygmunt Balicki (1858–1916). Działacz i teoretyk polskiego nacjonalizmu* jest dwuczęściowe. Pierwsza część zawiera opis życia i działalności politycznej Balickiego. Część druga odnosi się do jego myśli politycznej i obejmuje motywacje ideowe, problem narodu oraz wizję ładu politycznego. Każda część zawiera po trzy rozdziały, a ich symetryczność i precyzja wywiera na czytelniku dobre wrażenie. Układ pracy jest logiczny i proporcjonalny. Część biograficzna ma charakter chronologiczny, natomiast część dotycząca myśli politycznej posiada układ problemowy. Takie ujęcie pracy pozwala przedstawić życie i twórczość ideowo-polityczną Balickiego z czytelnymi wewnętrznymi cezurami czasowymi, których wybór świadczy o dobrym rozpoznaniu przez Autorkę etapów politycznego życiorysu bohatera opracowania. Przyjęta konstrukcja pozwala przejrzysto i harmonijnie ukazać różne sfery aktywności Balickiego jako polityka, myśliciela, ideologa, teoretyka naukowego. Oprócz części zasadniczej książka zawiera wstęp, zakończenie, wykaz pseudonimów używanych przez Balickiego, wykaz skrótów zastosowanych w tekście oraz bibliografię.

Monografia ma znaczne walory poznawcze. Cenna jest analiza poglądów Balickiego oraz jego metody myślenia polegającej na przeprowadzaniu analogii między składnikami indywidualnego poznania a różnymi typami organizmów zbiorowych, jak społeczeństwo, naród, państwo. Trafnie dostrzeżona została kwestia braku koherencji w koncepcjach politycznych Balickiego, który nie zawsze dbał o jasność i czytelność swojego wywodu ani o ścisły związek z wcześniej wygłaszanymi poglądami. Ta specyficzna cecha spuścizny ideowej przyczyniła się do tego, że dla części środowisk politycznych Balicki stał się ideologiem kłopotliwym, a dla niektórych nawet ideologiem zapomnianym. Trudna materia badawcza nie przeszkodziła Autorce w znalezieniu motywów przewodnich w jego twórczości i wychwyceniu uniwersalnych składników myśli politycznej. Ogólne i ważne stwierdzenia zawarte w monografii odnoszą się do warunków kształ-

towania się polskiego nacjonalizmu, tworzenia jego ideowego kanonu oraz udziału w procesie modernizacji społecznej na ziemiach polskich od schyłku XIX wieku. Usytuowanie narodu wśród najwyższych wartości politycznych, uczynienie zeń ośrodka działań i uczuć patriotycznych, wskazanie na prymat interesów narodowych nad innymi interesami, wreszcie motywowanie Polaków do wysiłku cywilizacyjnego oznaczało głębokie zrewidowanie pojęć należących do polskiego słownika politycznego. Balicki wniósł szczególny wkład do tego słownika poprzez kształtowanie i popularyzację pojęć egoizmu narodowego, etyki narodowej, wychowania narodowego, imponderabiliów narodowych.

Autorka ukazała Balickiego na tle epok, osób i miejsc, w jakich żył w Rosji, w Szwajcarii, we Francji i na ziemiach polskich pod zaborami. W gąszczu szczegółów z życia i dorobku ideowego Balickiego nie zagubiła wątku przewodniego książki. Konsekwentnie opisała jego postać w konfrontacji z ludźmi i wydarzeniami tamtych czasów. Ten zamysł autorski okazał się korzystny dla książki, ponieważ pozwolił przedstawić ideologa i polityka, który miał też umiejętności naukowca wrażliwego na sprawy gospodarcze, społeczne, kulturalne, edukacyjno-wychowawcze. Balicki, kładąc podwaliny pod kształtowanie nowoczesnych dziedzin naukowych, zyskał pozycję współautora podstaw socjologii polskiej, prekursora subdyscyplin naukowych w postaci etnopsychologii i etnopsychologii. Do jego dorobku naukowego odwoływało się wielu myślicieli, jak Ludwik Krzywicki, Wincenty Lutosławski, Aleksander Świętochowski. Wykazywał się znawstwem historii Polski i dziejów powszechnych, łącząc wiedzę psychologiczną i społeczną z wiedzą filozoficzną i pedagogiczną. Uwzględnienie tej sfery jego zainteresowań pozwoliło na pełniejszą prezentację poglądów i działalności politycznej. Dało też możliwość lepszego zrozumienia uwarunkowań ideowej ewolucji Balickiego i poznania roli, jaką odegrał podczas formułowania zasad polskiego nacjonalizmu.

Aneta Dawidowicz przygotowała monografię z ogromną starannością. Wykazała się znaczną dociekliwością, ale i ostrożnością badawczą, posiłkując się wiedzą ze źródeł o różnej proveniencji i różnym charakterze. Podstawę monografii stanowiły teksty autorstwa Balickiego w postaci druków zwartych oraz artykułów prasowych. Autorka sięgnęła do jego publikacji, zaczynając od najśłynniejszych, które znalazły się w zestawie lektur obowiązkowych dla członków Narodowej Demokracji, jak *Egoizm narodowy wobec etyki czy Zasady wychowania narodowego*. Wykorzystała też opracowania zwarte Balickiego

będące swego rodzaju kompendium wiedzy socjologicznej, jak *Metody nauk społecznych i ich rozwój w XIX stuleciu* i *Psychologia społeczna*. Wartościowym źródłem była publicystyka prasowa Balickiego, głównie na łamach „Myśli Polskiej”, „Przeglądu Narodowego”, „Przeglądu Wszechpolskiego”, „Sprawy Polskiej”. Autorka odnalazła nawet drobne teksty publicystyczne, zmierzając do kompletnego spożytkowania spuścizny Balickiego. Oddzielną grupę źródeł stanowiły archiwalia z Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, a także z innych placówek archiwalnych i bibliotecznych w Krakowie, Lublinie, Warszawie, Wrocławiu. Pozwoliły na uściślenie faktografii związanej z życiem i pracą polityczną Balickiego. Podobną wartość miała memuarystyka, obficie wykorzystana przez Autorkę do pokazania bohatera książki przez pryzmat subiektywnych pamiętników i wspomnień osób, z którymi się zetknął w działalności politycznej, ale też w relacjach koleżeńskich, towarzyskich czy rodzinnych.

Dużą zaletą opracowania jest komunikatywność treści, dzięki czemu uwidacznia się logiczny układ pracy, rzeczowość wywodu, poprawność wnioskowania oraz umiejętność posługiwania się naukowym aparatem badawczym. Ogólne wrażenie jasności i prostoty tekstu wynika z jednoznaczności myśli wyrażonej w czytelnym i klarownym języku. Odbioru treści książki nie przysłaniają błędy literowe, jak np. w nazwisku Romualda Turkowskiego (przypis 83, s. 43 oraz s. 299). Wśród nielicznych przypadków pomyłek technicznych znalazło się niezamieszczenie w wykazie literatury pracy zbiorowej pt. *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego*, choć jest uwzględniona w przypisie. Wspomniany brak wynika z niekonsekwencji opisu bibliograficznego opracowań zbiorowych. Część prac zbiorowych jest umieszczona alfabetycznie, zgodnie z ich tytułem, a część usytuowano według nazwiska autora artykułu naukowego zawartego w takim opracowaniu. Innym dostrzeżonym niedopatrzaniem jest nadanie działowi bibliografii tytułu *Monografie i opracowania*, sugerującego, że zachodzi między nimi rozdzielność pojęciowa. Wypada też wyrazić żal, że książka nie została zaopatrzona w indeks osobowy, co przy znacznej liczbie postaci przewijających się w tekście znakomicie ułatwiłoby ich odszukanie i rozpoznanie. Te drobne uchybienia nie przesłaniają ogólnej oceny monografii, która ma znaczny ładunek erudycyjny i daje całościowy ogląd życia, działalności i poglądów Zygmunta Balickiego.